

Яніна СМІЛЧЕНКО,
аспірантка
Херсонського
державного університету

ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ АУДІЮВАТИ ТЕКСТИ В УЧНІВ ШКІЛ З РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

Оновлення мовної освіти – це насамперед переосмислення форм і методів навчання, а також змісту і структури сучасного уроку української мови. За чинною програмою для шкіл з російською мовою навчання мовленнєва змістова лінія «реалізується комплексно, інтегративно і передбачає взаємозв'язаний гармонійний розвиток умінь і навичок учнів у чотирьох видах мовленнєвої діяльності»¹. Зокрема у програмі відображено систему роботи з аудіювання.

З-поміж навчально-інформаційних умінь пріоритетним є вміння зосереджено слухати, актуалізувати й відтворювати потрібну інформацію, тобто сприймати на слух, розуміти і групувати матеріал відповідно до змісту, упорядковувати й відтворювати текст з елементами логічного опрацювання – аудіювати.

Професор М.Пентилюк визначає аудіювання як розуміння сприйнятого на слух мовлення².

Потреба проводити підготовчу роботу до аудіювання очевидна, бо восьмикласники шкіл з російською мовою навчання не розуміють значень цілої низки українських слів, як-от: *долівка, канапа, хлівець, черінь, кріп, валіза, обійстя, бруківка, нанізаний, бавитися, впоратися* тощо.

Як і будь-яка навчальна діяльність, аудіювання має спиратися на чітку мотивацію й точно сформульовані цілі роботи: сприймати на слух, розуміти, визначати головне, оцінювати почуте, помічати особливості мовного оформлення, уміти почути співрозмовника, зрозуміти підтекст його висловлювання, компетентно поставити запитання, адекватно зреагувати на сказане, доречно висловити власну думку, обґрунтувати її, а також правильно інтерпретувати значення невербальних засобів мовлення.

Уроки підготовки школярів до аудіювання у школах з російською мовою навчання дадуть учителям змогу ознайомити учнів з прийомами розуміння тексту (структурування, формулювання пізнавальних запитань, добір заголовків до частин висловлювання тощо), змістового групування текстового матеріалу. Запропоновані етапи роботи оптимізують процеси формування таких умінь, як уміння перетворювати інформацію на спосіб діяльності, зосереджено слухати й водночас логічно опрацьовувати матеріал, поповнювати словниковий запас питомою українською лексикую.

1. Передтекстовий.

1.1. Уведення нових слів, пояснення їх, ілюстрування прикладами.

1.2. Контроль розуміння нових слів із використанням наочності.

1.3. Вправлення з техніки читання на матеріалі найскладніших речень і слів (співвідношення літер і звуків, вимова, наголошування, інтонація тощо).

1.4. Робота зі складними граматичними структурами, наявними в тексті (простими реченнями з відокремленими членами, складнопідрядними з кількома підрядними).

1.5. Тематичне групування слів.

1.6. Вибіркове аудіювання частин тексту з виконанням завдання.

1.7. Лексичний тест.

1.8. Лексичний або текстовий диктант мінімального обсягу з використанням слів чи речень з аудіюваного тексту.

2. Текстовий.

2.1. Визначення теми й основної думки тексту.

2.2. Відповіді на запитання за змістом тексту.

2.3. Повторне прослуховування тексту або його фрагментів.

2.4. Аналіз структури висловлювання.

2.5. Складання плану тексту.

2.6. Виконання тестових завдань.

3. Післятекстовий.

3.1. Розширення і продовження тексту.

3.2. Складання й розігрування діалогів за текстом.

3.3. Підготовка розлогіх монологічних висловлювань за темою тексту.

Подаємо орієнтовний зразок роботи з аудіювання на уроці української мови.

Осінні дими

Марина прибрала в квартирі. Добряче-таки й накрутилась за цілий день. Не те що в селі, особливо взимі: витопила в хаті, вимастила долівку – та й до сусідів. А влітку – город, де до тебе всміхається кожна билінка.

А тут підлогу помасти і натри. І не в одній кімнаті, а в трьох. Потім ванна, кахлі, раковини. До того один порошок, до другого – інший. І потім ця плита... Аж боязко підходити до неї через той газ. А наготуй одному одне, іншому – інше. А коли гості? Але, хвалити Бога, сьогодні впоралася швидше. Помила руки, підійшла до вікна. По бруківці, ніби нанізани на дріт, один за одним біжать трамваї. А людей на вулиці – тьма-темрява. І в трамваях, і на тротуарах. Та всі біжать, біжать...

Марина присідає на м'яку канапу, заплющує очі. І за якусь хвилину бачить серед старих груш свою хату. Над хатою в'ється солодкий димок. Обіч хати стоїть старенький хлівець. Вона в хатині сама-саменька. В печі умліває борщ, звідти, від черені, попахує кропом. А вона очікує в гості сина з невісткою. З цього ж таки міста. Влітку їх не було, то приїхали восени, коли її груші струшували останні плоди. Внизу, у березі, крякали качки, на протилежному боці, на опустілому полі, паслася череда. Пастушки палили багаття, мабуть, пекли картоплю й бавилися кадильницями, і навкруг їхніх голівок плинув синюватим німбом пахучий осінній дим.

Андрійко ввійшов до хати, поставив на землю валізу, обняв матір і сказав: «А пахне ж, мамо, як! Як пахнуть осінні дими! Хатою пахнуть, рідним селом, дитинством...»

Йй було радісно і добре, що в хаті він, її син. Може, надумає й повернеться до рідного гнізда. Він – агроном, а

¹ Бондаренко Н.В. Українська мова: Програма для 5–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання / Н.В.Бондаренко, О.М.Біляев, Л.М.Паламар, В.Л.Кононенко. – Чернівці : ВД «Букрек», 2005. – С. 4.

² Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М.І.Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2004. – С. 287.

Марійка – вчителька, теж не сидітиме без роботи. Але за вечерею син сказав: «За вами приїхав, мамо. Марійка так і сказала: “Без мами не вертайся”».

І вечеря не йшла всмак. Не хотілося, ой, не хотілося матері лишати свого обійстя. Та син наполягав. «Не печальтеся, мамо, розлукою з піччю, – казав. – До газу звикнете. Там таке діло, що не встигнете повернутись – і обід. І казани не доведеться чистити щодня».

Слухала, прислухалась до серця, а воно й розм’якло: що не кажи, а рідна дитина. Та й старість почала підступати, нездужати почала. Поїхала.

Ну й було сміху попервах. «Вас, мамо, треба було спершу на курси послати», – жартувала Марійка. Але байдуже, потрошку, потрошку та й при звичаїлась. Ось уже рік правдива городянка.

Діти... Вертаються додому вони пізно, і завжди їм ніколи. Повечеряли нашвидку, і кожне хапається за своє. Андрійко розкладе якісь папери і пише. А Марійка стоси зошитів на стіл вигортає. От і сиди знову самотою. Хоч би онуки були... А рано схопились, щось перекусили – і кожне до своєї роботи. І так щодня.

Дрімає Марина, прислухається, чи не чується знайомих кроків, і снує свої думки. І линуть вони далеко, у своє село, де під сірою стріхою стоїть сиротиною-сиротою її хата, де в печі домліває борщик, де за городом, на опустілому полі, діти печуть картопельку, де низько стеляться з нього до неї пахучі осінні дими (К.Курашкевич)³.

1. Передтекстовий етап.

1.1. Уведення нових слів, пояснення їх, ілюстрування прикладами.

◆ Запишіть подані слова і пояснення їхніх значень у зошити. Введіть їх у речення (*усно*).

Долівка – утрамбована, вирівняна й помазана глиною земляна підлога.

Горб – ділянка землі при садибі, здебільшого для вирощування овочів.

Билина – стебло трав’янистої рослини.

Кахлі – керамічні плитки для обкладання печей, стін будівель і т. ін.

Брук – дорога або вулиця, вимощена камінням.

Канапа – те саме, що диван.

Обіч – поруч, поряд.

Хлів – будівля для свійської худоби та птиці.

Умлівати – доходити до готовності повільно, на слабкому вогні, на жару (про страву); упрівати.

Черінь – нижня площина, дно печі, де горять дрова – місце для випікання хліба й варіння страв; площина над склепінням печі (між комином і стіною), на якій сплять, сушать зерно.

Черета – гурт свійських тварин (переважно великої рогатої худоби), які пасуться разом.

Казан – металева, здебільшого округла посудина (з відкритою верхньою частиною) для варіння їжі, кип’ятіння води тощо; котел, чавун.

Обійстя – садиба, двір, господарство.

Стос – велика кількість однорідних предметів, вертикально складених один на одній.

Снувати думки – думати.

1.2. Контроль розуміння нових слів із використанням наочності.

◆ Розгляньте подані малюнки, назвіть, що на них зображено. (*Учитель пропонує дітям заздалегідь підготовлені картки із зображеннями тих предметів, назви яких діти мають запам’ятати, опрацювавши текст.*)

1.3. Вправління з техніки читання на матеріалі найскладніших речень і слів.

◆ Прочитайте, правильно наголошуючи слова.

Взимі, ма́буть, обіч, старі́х, горб́, незду́жати, ба́йдуже, за́вжди, на́швидку́, череда́.

◆ Прочитайте подані слова, правильно вимовляючи всі звуки.

Боязко, підходити, швидше, біжать, в’ється, пахучий, печальтеся, чується, борщик, хапається.

◆ Знайдіть у тексті слова Марининою сина. Прочитайте їх з відповідною інтонацією. Про яке ставлення до матері вони говорять?

1.4. Робота зі складними граматичними структурами, наявними в тексті.

◆ Прочитайте речення. Зробіть синтаксичний розбір їх. Поясніть розділові знаки.

Внизу, у березі, крякали качки, на протилежному боці, на опустілому полі, паслася череда. І линуть вони далеко, у своє село, де під сірою стріхою стоїть сиротиною-сиротою її хата, де в печі домліває борщик, де за городом, на опустілому полі, діти печуть картопельку, де низько стеляться з нього до неї пахучі осінні дими.

➤ Поясніть, чому між означеннями *пахучі й осінні* немає коми.

1.5. Тематичне групування слів.

◆ Знайдіть у тексті й випишіть по 5 іменників – назв предметів і об’єктів, що стосуються життя: а) в селі; б) у місті.

1.6. Вибіркове аудіювання частин тексту з виконанням завдання.

◆ Заповніть пропуски словами з довідки відповідно до тексту.

Не те що в селі, особливо взимі: ... в хаті, вимастила ... – та й до сусідів. А влітку – ..., де до тебе ... кожна билінка. Над хатою ... солодкий димок. ... хати стоїть старенький Вона в хатині сама- В печі умліває ... , звідти, від черені, попахує А вона очікує в гості сина з З цього ж таки міста. Влітку їх не було, то приїхали ... , коли її ... струшували останні плоди. Внизу, у березі, крякали качки, на протилежному боці, на опустілому полі, паслася Пастушки палили ... , мабуть, пекли ... й бавилися кадильницями, і навкруг їх голівок плинув синюватим німбом пахучий ... дим.

Довідка. Город, долівка, борщ, хлівець, кріп, невістка, груша, картопля, багаття, череда, осінній, саменька, восени, витися, всміхатися, витопити, обіч.

➤ Вписані слова схарактеризуйте як частину мови.

1.7. Лексичний тест.

◆ Увідповідніть слова і їхні значення. Яке слово «зайве»?

1 долівка	А те саме, що <i>диван</i>
2 бруківка	Б стебло рослини
3 стос	В помазана глиною земля
4 билина	Г вулиця, вимощена камінням
5 хлів	Г керамічна плитка
6 кахлі	Д будівля для свійської худоби
7 канапа	

1.8. Лексичний диктант.

◆ Запишіть з голосу вчителя слова. Підкресліть і прокоментуйте орфограми.

Накрутилась, влітку, ванна, сьогодні, тьма-темрява, хвилька, сама-саменька, черінь, останні, багаття, кадильниця, обійстя, щодня, прислухалась, розм’якло, попервах, при звичаїлась, ніколи, сиротиною-сиротою.

³ Курашкевич К.В. Осінні дими : [оповідання] / К.В.Курашкевич. – К. : Рад. письменник, 1986. – С. 54–56.

2. Текстовий етап.

2.1. Визначення теми й основної думки тексту.

◆ З'ясуйте, про що розповідається в тексті.

Сформулюйте тему й основну думку висловлювання і доберіть відповідно до них два заголовки.

2.2. Відповіді на запитання за змістом тексту.

◆ Дайте відповіді на подані запитання.

- Як звати головну героїню оповідання?
- Від чийого імені ведеться розповідь?
- Де мешкає героїня?
- Чим вона займається щодня?
- Де жила жінка до цього часу?
- Назвіть імена її сина й невістки.
- Чому вона переїхала жити до сина?
- Розкажіть, як мати призвичаювалась до життя в місті.
- Ким працюють син і невістка?
- Чому селянка сумує в місті?
- Як автор ставиться до неї?

2.3. Повторне прослуховування тексту або його фрагментів (на вибір учителя).

◆ Перечитайте другий і третій абзаци. Порівняйте настроєвість сільського й міського пейзажів. Чому саме так змалював їх автор?

2.4. Аналіз структури висловлювання.

◆ З'ясуйте, які типи мовлення поєднано в тексті.

◆ Які типові мовні засоби використовує автор для зв'язку частин висловлювання (повтори, займенники, форми дієслів тощо)?

2.5. Складання плану тексту.

◆ Складіть план до тексту.

Орієнтовне виконання

1. Домашні клопоти Марини в міській оселі.
2. Згадка про село.
 - 2.1. Рідне обійстя.
 - 2.2. Мрії про щасливе життя з родиною в селі.
 - 2.3. Синове прохання про переїзд до міста.
3. Зіткнення з буденними труднощами й самотністю в місті.
4. Думки про село.

2.6. Виконання тестових завдань.

1. Найбільше в місті Марину лякає
 - А важка робота
 - Б плита
 - В меблі
 - Г велика квартира
2. Син героїні був
 - А агрономом
 - Б інженером
 - В учителем
 - Г водієм
3. У синовій квартирі Марина згадує сільську пору року
 - А весну
 - Б зиму
 - В літо
 - Г осінь
4. Для Андрія дим у селі пахне
 - А степом
 - Б річкою
 - В дитинством
 - Г юністю

5. У тексті трапляється повтор

- А далеко-далеко
- Б сумно-сумно
- В одна-однісінька
- Г сиротина-сирота

6. У реченні «Пастушки палили багаття, мабуть, пекли картоплю й бавилися кадильницями, і навкруг їхніх голівок плинув *синуватим німбом* пахучий осінній дим» виділене словосполучення є

- А епітетом
- Б порівнянням
- В метафорою
- Г синекдохою

7. Прочитаний текст належить до стилю

- А публіцистичного
- Б розмовного
- В епістолярного
- Г художнього

8. У синовій хаті Марині було

- А затишно
- Б зручно
- В комфортно
- Г самотньо

9. Правдивою городянкою автор називає

- А Маринину невістку
- Б її сусідку
- В Марину
- Г Маринину подругу

10. У реченні «А влітку – город, де до тебе всіма хається кожна билинка» є

- А перифраза
- Б порівняння
- В метафора
- Г епітет

11. Марина поїхала жити до міста, бо

- А змудилася в селі
- Б знайшла там роботу
- В треба доглядати внуків
- Г тужила за сином і на старість почала нездужати

12. За жанром прочитаний текст є

- А есеєм
- Б новелою
- В оповіданням
- Г заміткою

3. Післятекстовий етап.

3.1. Розширення і продовження тексту.

◆ Доповніть текст розповіддю про подальше життя Марини в синовому домі.

3.2. Складання й розігрування діалогів за текстом.

◆ Напишіть і розіграйте діалоги до запропонованих ситуацій.

- Розмова Марійки й Андрія про материн переїзд до них у місто.
- Знайомство Марини з новими сусідами.
- Діти запрошують матір на прогулянку в місто.

3.3. Підготовка монологічних висловлювань за темою тексту.

◆ Підготуйте розлогі усні монологічні висловлювання на подані теми.

- У гостях добре, а вдома краще.
- У рідній хаті і стіни допомагають.

Останнє завдання можна дати як домашнє, бо на його виконання потрібен значний час і опрацьовані додаткових джерел.